

ODNOS REČENIČNOGA MODUSA I IMPLIKATURA

Palašić, Nikolina

Source / Izvornik: **FLUMINENSIA : časopis za filološka istraživanja, 2016, 27, 31 - 43**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:453685>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Nikolina Palašić

ODNOS REČENIČNOGA MODUSA I IMPLIKATURA

Dr. phil. Nikolina Palašić, Filozofski fakultet, nikolina.palasic@uniri.hr, Rijeka

prethodno priopćenje

UDK 81'367

rukopis primljen: 21. 10. 2015.; prihvaćen za tisak: 3. 12. 2015.

U ovome radu polazimo od pretpostavke da između rečeničnoga modusa i implikaturā koje se pri interpretaciji određenoga rečeničnog modusa mogu stvoriti postoji neka vrsta povezanosti. U tom se smislu ovdje pokušava odrediti povezanost između rečeničnoga tipa (morfosintaktičke kategorije), rečeničnoga modusa (semantičkoga korelata rečeničnoga tipa) i ilokucije (pragmatičkoga korelata rečeničnoga tipa). Rečenični se modus pritom smatra kompleksnim rečeničnim znakom koji s jedne strane ima formalni, a s druge strane funkcionalni aspekt, pri čemu se oslanjamo na Altmannovu (1993) teoriju, koja se temelji na polazištu da se semantika pojedinoga rečeničnog tipa može odrediti jedino posredstvom govornika, odnosno interpretacijom stava govornika prema propoziciji. Iz semantičke perspektive implikature imaju status propozicije, a propozicija, odnosno rečenica kojom je propozicija prezentirana u sebi neupitno sadrži strukturne indikatore pojedinoga rečeničnog tipa. Na temelju ćemo takve povezanosti pokušati krenuti u obrnutom smjeru te istražiti imaju li rečenični tipovi određeni „implikaturni” potencijal.

Ključne riječi: rečenični tip; rečenični modus; implikatura; ilokucija

1. Rečenični tip vs. rečenični modus

Na početku je potrebno napraviti terminološko razgraničenje između rečeničnoga tipa i rečeničnoga modusa, pa čak i glagolskoga modusa¹ te modalnosti. Nećemo ovdje tvrditi da te kategorije nisu međusobno povezane², no među njima ipak postoje bitne

¹ Detaljnije definicije glagolskoga modusa i pojma modusa općenito vidi u Palić (2007: 9–12).

² Primjerice Harnish (1994: 410), tražeći kompromisnu definiciju rečeničnoga modusa koja bi uključila i formalni i funkcionalni aspekt, u jednoj fazi svojih razmatranja dovodi glagolski način u izravnu vezu s rečeničnim modusom te kaže ...*mood is a verbal inflection indicating the use of the sentence* te kasnije pojašnjava kako glagolski oblik koji govornik primijeni u rečenici signalizira tip govornoga čina odnosno ono što govornik čini s cijelom propozicijom.

razlike. Prije svega želimo razgraničiti pojam modalnosti i modusa, bilo rečeničnoga bilo glagolskoga, jer modalnost³ prvenstveno vezujemo uz način (primjerice govorimo o modalnim (načinskim) rečenicama), dakle riječ je o načinu na koji se što u vezi s predmetom čini ili događa (Silić–Pranjković 2005: 248). Modalnost se, za razliku od glagolskoga modusa, interpretira i kao semantička veličina te označava stav govornika prema rečenome, a može se iskazati različitim jezičnim sredstvima, primjerice modalnim riječima ili čak rečeničnim tipovima.⁴ Rečenični tip obično se i u gramatikama predstavlja kao isključivo morfosintaktička kategorija, koju odlikuju formalne karakteristike poput mjesta finitnoga glagola, glagolskoga modusa, naglaska i intonacije i sl. (Meibauer 1987: 1). Kako vidimo, glagolski modus povezan je, dakako, s rečeničnim tipom, no on sam ne određuje o kakvu je rečeničnome tipu riječ, jer se primjerice u interogativnim rečenicama mogu pojaviti glagolski oblici kakvi se pojavljuju i u deklarativnim rečenicama, a da je pritom riječ o interogativnom modusu, zaključujemo iz intonacijskih svojstava.

Rečenični modus za razliku od rečeničnoga tipa uključuje i razinu semantičke reprezentacije te predstavlja širi pojam, odnosno jedan rečenični modus može uključivati više rečeničnih tipova (ibid., 3). Uzmemo li za primjer sljedeće rečenice:

a) *Krećemo?*, b) *Krećemo.*, c) *Krećemo!*

u prvim ćemo dvama slučajevima bez poteškoća i jedino na temelju morfosintaktičkih obilježja moći odrediti o kojem je rečeničnome tipu, pa i rečeničnome modusu, riječ, odnosno reći ćemo da se u primjeru a) radi o interogativnoj, a u primjeru b) o deklarativnoj rečenici/rečeničnome modusu. No da bismo sa sigurnošću mogli reći o kakvu je rečeničnome modusu u trećem primjeru riječ, naime radi li se o deklarativnoj rečenici (s mogućim karakteristikama zahtjeva) ili o imperativnoj rečenici, moramo u pomoć prizvati semantiku (ibid. 6). Tako ćemo onda reći da primjer a) ima semantiku interogativnoga, primjer b) deklarativnoga, a primjer c) imperativnoga rečeničnoga modusa.

³ Potrebu i opravdanje za razgraničenjem pojmova *modalnosti* i *modus*a nalazimo upravo u nekim radovima gdje se te dvije kategorije svode pod jedan naziv, što može dovesti do zbunjenosti i, ponekad, nemogućnosti određivanja radi li se o rečeničnome modusu, glagolskome modusu ili modalnosti kao kategoriji koja ukazuje na stav govornika prema izrečenome. Primjerice Sesar (1989) u svome članku „O kategorizaciji modalnosti” modalnošću ponekad označuje upravo rečenični modus, pa tako primjerice kaže: *Polifunkcionalnost osnovnih modalnih shema nije uvjetovana aktualizacijom. Navedene modalne sheme mogu, ovisno o njihovoj situacijskoj, kontekstualnoj, obavijesnoj vrijednosti, funkcionirati različito, odnosno – različite modalne sheme mogu biti semantički ekvivalentne bez nužne aktualizacije.*, iz čega se može zaključiti da je zapravo riječ o različitim funkcijama rečeničnoga modusa. Dakle mi u ovome radu rečenični modus shvaćamo na način kako ga definira i Halliday (2004: 113), koji ga jednako tako nastoji razgraničiti od pojma modalnosti, a naziva ga *mood*: *The Mood is the element that realizes the selection of mood in the clause. It has sometimes been called the ‘Modal’ element; but the difficulty with this is that the term ‘modal’ is ambiguous, since it corresponds both to mood and to modality.*

⁴ Modalnost se u lingvističkim raspravama ne tretira uvijek na jednak način, pa tako primjerice neke njemački gramatičari modalnost interpretiraju u ovisnosti o komunikacijskim ciljevima, dok neki (primjerice Admoni 1982) modalnost shvaćaju kao kategoriju koja određuje pozitivnost odnosno negativnost rečenice (usp. Meibauer 1987: 2).

Da bismo uopće mogli govoriti o povezanosti između implikatura i rečeničnoga modusa, što i jest tema ovoga rada, potrebno je najprije pojasniti povezanost između rečeničnoga modusa i ilokucije. Altmann (1987: 22) uočava da se u tradicionalnim gramatikama pod pojmom rečeničnoga modusa nalaze podjele rečeničnih tipova na izjavne, imperativne i upitne (ponekad optativne i eksklamativne), pri čemu većina pristupa ne razlikuje formalni i funkcionalni aspekt rečeničnoga modusa. Stoga on rečenični modus opisuje kao *kompleksan jezični znak koji se sastoji od formalnoga i funkcionalnoga aspekta*,⁵ pri čemu se formalni aspekt odlikuje gramatičkim karakteristikama poput glagolskoga načina, intonacije⁶, reda riječi, a funkcionalni se aspekt odnosi na primjenu formalnoga aspekta u konkretnu govornom činu, odnosno na činjenicu da govornik u ovisnosti o svojoj intenciji bira između određenih tipova rečenica te uzima onaj tip koji mu se čini pogodnim za izražavanje primjerice pitanja, naredbi i sl. Pritom, naravno, ne postoji strogo uređen odnos između formalnih i funkcionalnih aspekata pojedinoga rečeničnog modusa, već možemo ustvrditi da se neki funkcionalni aspekt može izraziti putem različitih formalnih aspekata kao što i pojedini formalni aspekt može poslužiti za realiziranje više funkcionalnih aspekata. Tako se primjerice interogativni rečenični modus, čija je funkcija postavljanje pitanja, može izraziti putem različitih formalnih oblika upitne rečenice: upitna riječ + glagol; glagol na prvom mjestu + određena intonacija i sl. Na jednak način rečenični modus (koji je dakle spoj formalnoga i funkcionalnoga aspekta) može odgovarati većem broju različitih ilokucija, a pojedini ilokucijski tip (govorni čin određene ilokucijske snage) može se realizirati putem različitih tipova rečenica, odnosno različitih rečeničnih modusa. Mi se u ovome radu namjeravamo fokusirati prvenstveno na funkcionalni aspekt rečeničnoga modusa jer upravo je on taj koji uspostavlja povezanost s ilokucijom, pa onda i implikaturama.

Rečenični modus formira se dodjeljivanjem nekoga rečeničnog tipa (ili grupe rečeničnih tipova) određenoj vrsti funkcije (ili grupi funkcija) u jezičnome djelovanju, koju Altmann naziva funkcionalni tip. Naime u svakome jeziku postoji ograničen broj rečeničnih tipova, a svaki rečenični tip korelira s određenom jezičnom radnjom, pa tako svaki identificirani rečenični tip prema mogućnosti primjene u komunikaciji dobiva određeno strukturno značenje, čime se zapravo određuje njegova pripadnost određene rečeničnom modusu. Dakle treba imati na umu da se određenom formalnom tipu u sustavu rečeničnoga modusa uvijek pridružuje određeni funkcionalni tip, ali se pritom ne smije pretpostaviti da je to ujedno i određeni tip jezičnoga djelovanja, već taj funkcionalni aspekt postavlja tek poveznicu s jezičnim djelovanjem, a kako će biti interpretiran, ovisi o konkretnu govornom činu. Drugim riječima, pogrešno bi bilo

⁵ Kombinacija formalnoga i funkcionalnoga aspekta u Altmanna je po svojoj prilici odjek desosirovske tradicije u poimanju jezičnoga znaka. No i drugi autori koji su se bavili odnosom rečeničnoga modusa i ilokucijske snage, bez obzira na različite pristupe i pokušaje definiranja, uglavnom su u konačnici došli do zaključka da je rečenični modus *a form-with-a-funcion* (usp. Harnish 1994: 409).

⁶ Iako većina generativnih pristupa odbija i svaku pomisao na intonaciju kao konstitutivni element pri određivanju rečeničnoga tipa, ovdje ćemo se ipak prikloniti Altmannovu stavu iz razloga što nam je intonacija u metodologiji koju ovdje primjenjujemo ponekad jedina morfosintaktička oznaka prema kojoj možemo odrediti formalni aspekt rečeničnoga modusa, primjerice kada je riječ o razlikovanju iskaza *Idemo!* i *Idemo?*

izjednačiti funkcionalni aspekt rečeničnoga modusa i ilokuciju.⁷ Za ilustraciju gore navedenoga možemo uzeti imperativni modus, koji, općenito uzevši, ima ilokucijski potencijal izražavanja naredbe, ali se njime mogu izraziti i neke druge ilokucije⁸:

Zatvori vrata! – naredba, implicitna molba

Začepi! – uvreda, naredba

Nećeš me više vidjeti! – prijetnja

Ponesi, molim te, i koju cigaretu! – molba, ironična opaska

Ali nisi me poslušao! – prijekor

Hladno je! – savjet (da se toplije obuče), molba (da zatvori prozor)

Nemoj toliko piti! – molba, savjet, naredba

Lijepo spavaj! – želja

Idi dovraga! – kletva

Prema tome funkcionalni aspekt rečeničnoga modusa i dalje označava funkciju samo u strukturnome smislu, naime kako smo ranije rekli, on određuje kakvu funkciju neka rečenica može imati, ali ne i kakvu doista ima u nekom govornom činu. Funkcionalni aspekt rečeničnoga modusa služi kao poveznica između formalnoga aspekta (morfosintaktičke kategorije) i ilokucije (pragmatičke kategorije)⁹. U Silić–Pranjковиćevoj gramatici (2005: 281) funkcionalni se aspekt rečeničnoga modusa može izjednačiti s onim što autori nazivaju *priopćajnom svrhom*, odnosno *obaviješću* prema kojoj se određuje *želi li govornik sugovornika o čemu obavijestiti, dobiti od njega kakvu obavijest ili sudionika govornoga čina potaknuti ... na govorni ili kakav drugi čin*. Prema priopćajnoj

⁷ Pristupi u kojima nema strogog razlikovanja između rečeničnoga modusa i ilokucije nisu rijetkost, pa tako primjerice Grewendorf i Zaeferrer (1991: 270 ff) u svome tumačenju rečeničnoga modusa navode kako je on zapravo korelat ilokucijske uloge. Na sličan se način rečeničnome modusu pristupa i u njemačkim gramatikama, pa se primjerice u Eisenberg et al. (2009) ne razgraničuju dovoljno čak ni razine čisto gramatičkih kategorija od priopćajne svrhe. No takve omaške ne začuđuju previše jer se autori vjerojatno pozivaju na ranu Austinovu teoriju, u kojoj on zapravo ne iznosi jasnu distinkciju između ilokucijskoga modusa i ilokucijske uloge (usp. Austin 1979: 112 f).

⁸ Za detalje o karakteristikama pojedinoga govornog čina s obzirom na njegovu ilokucijsku svrhu, ilokucijsku snagu, smjer prilagodbe (riječ u odnosu na svijet) te pravila propozicijskoga sadržaja, pripremna pravila i uvjet iskrenosti usp. Searle (2005: 12–20).

⁹ Kada je o ilokuciji riječ, ne slažu se svi autori s mišlju da je ilokucija pragmatička kategorija, već je neki smatraju čisto semantičkom kategorijom, a neki joj pripisuju i semantičke i pragmatičke karakteristike. Primjerice Zaeferrer (1984: 12) ilokuciju imenuje pragmatičkom kategorijom, ali je zapravo opisuje kao semantičku jer donosi čitav popis vrlo pomno razrađenih ilokucijskih indikatora, no ne govori o njihovoj aktualizaciji u konkretnu govornom činu. U Searleovim (1969: 39) promišljanjima o ilokuciji možemo pronaći opravdanje za ideju da je ilokucija i semantička i pragmatička kategorija (čime se možda vraćamo na dobro poznat i još uvijek nerazriješen problem povlačenja stroge granice između semantike i pragmatike), jer on navodi niz rečenica s jednakom propozicijom, a različitom ilokucijom, čime ukazuje na to da različiti rečenični tipovi imaju određeni ilokucijski potencijal kojim se može realizirati određeni govorni čin (usp. Meibauer 1987: 9).

svrski oni rečenice dijele na *izjavne (deklarativne)*, *upitne (interogativne)* i *usklične (eksklamativne)*.¹⁰

Formalni se pak aspekt rečeničnoga modusa ne može izravno povezati s ilokucijom, već to mora uslijediti putem funkcionalnoga aspekta, koji zapravo predstavlja semantički dio rečeničnoga modusa, koji je, kako kaže Altmann, neovisan o svojim leksičkim sastavnicama (*leksičkoj ispuni*) kao i o *pragmatičkim čimbenicima interpretacije u konkretnoj govornoj situaciji* (1987: 23).¹¹

2. Rečenični modus, lokucija, ilokucija

Svakom se rečeničnom modusu konvencionalno pripisuje određena primarna funkcija (ilokucija)¹², npr. imperativnom se modusu obično primarno pripisuje *ilokucijska snaga* naređivanja ili zahtijevanja, no kako smo već vidjeli, u komunikaciji taj modus može ispunjavati različite *ilokucijske svrhe*,¹³ pa se može interpretirati kao molba, savjet, prijetnja, uputa, poticaj, upozorenje i dr. Kada govorimo o ilokuciji, ne možemo mimoći Searleova razmišljanja u kojima se dotaknuo upravo toga dijela govornoga čina. Prema njegovoj teoriji govornih činova imperativna realizacija ilokucijske svrhe zahtjeva podrazumijeva *pokušaj govornika da navede slušatelja da nešto učini* (Searle 1969: 66), pri čemu se radnja izrečena u tom govornom činu ima odviti u budućnosti, a usmjerena je *od svijeta prema riječi*. Dakle ilokucijska svrha zahtjeva iskazana bilo imperativnim (npr. *Zatvori prozor!*) bilo interogativnim rečeničnim modusom (npr. *Zar ne osjećaš propuh?*) podrazumijeva određene pravilnosti ili, bolje rečeno, konvencionalno (opće) znanje, iz kojega proizlaze implikature.

¹⁰ Podjela rečeničnoga modusa na tri kategorije (deklarativni, interogativni i imperativni) najčešća je i u njemačkom i u engleskom jeziku, uz već spomenut dodatak *optativnog* modusa u njemačkom te *konjuktivnog i optativnog* modusa u engleskom, uz nerijetku napomenu da se deklarativni, interogativni i imperativni smatraju temeljnim rečeničnim modusima (usp. Harnish 1994: 414; Altmann 1987: 25).

¹¹ Za ilustraciju razlikovanja funkcionalnoga aspekta rečeničnoga modusa i tipova jezičnoga djelovanja Altmann (1987: 23–24) donosi model koji se sastoji od triju dijelova. Prvo naglašava da se čisto strukturno značenje pojedinih rečeničnih tipova odnosno propozicijskoga stava može modificirati putem različitih modalnih jezičnih elemenata (npr. putem određenih priloga, performativnih glagola i sl.), no svoje značenje dobiva tek u određenu kontekstu, gdje se formalni aspekt u ovisnosti o svome *leksičkom sastavu* može interpretirati doslovno i nedoslovno (*pravocrtno i nepravocrtno*). Nedoslovna interpretacija, dakako, dovodi se u vezu s konceptom implikatura.

¹² U radu će se pojam ilokucije rabiti u značenju ilokucijske snage, za razliku od ilokucijske svrhe. Dakle ilokucijska snaga i ilokucija u radu se koriste sinonimno, u skladu s poimanjem ilokucije u većini pragmatolingvističkih radova. Pojam ilokucijske snage u radu se upotrebljava uglavnom kada se želi naglasiti razlika između ilokucijske snage i ilokucijske svrhe.

¹³ Searle (2005: 2) u određivanju razlikovnih kriterija potrebnih za uspostavljanje taksonomije govornih činova navodi dvanaest razlika između *ilokucijskih činova*, pri čemu prvu čini razlikovanje ilokucijske svrhe i ilokucijske snage. Ilokucijska je svrha nadređen pojam i ona zapravo označava intenciju govornika, ono što on želi postići kakvim govornim činom; ilokucijska snaga je odabir verbalnih sredstava koji će toj intenciji dati *snagu* iskaza, koju će sugovornik prepoznati kao molbu, naredbu, zapovijed i sl. Primijetimo pritom kako sve tri navedene ilokucijske snage imaju istu ilokucijsku svrhu, naime želju govornika da sugovornik nešto učini.

Vratimo se sada povezanosti strukture rečenice, njezina značenja i ilokucijskoga potencijala. Činjenica da rečenica ima određeno značenje ono je što joj omogućuje da igra određenu ulogu u komunikaciji, odnosno da bude upotrijebljena za prenošenje kakva sadržaja. Pritom ćemo se složiti da ne možemo tvrditi kako se bilo koja rečenica može upotrijebiti za izvođenje bilo kojega govornog čina bilo koje ilokucijske snage kao što nećemo tvrditi ni da neka rečenica može imati sva moguća značenja. U tom smislu moramo doći do zaključka da struktura rečenice kvalificira rečenicu kao podobnu ili nepodobnu za ostvarenje neke govornikove komunikacijske svrhe. Osim toga već smo ranije kazali kako strukturne karakteristike neke rečenice kvalificiraju rečenicu u određeni rečenični modus, u kojemu se za još jednu razinu sužava moguća komunikacijska uporaba rečenice, odnosno još se detaljnije određuje njezin ilokucijski potencijal. Sadržaj neke rečenice, odnosno njezino značenje i njezin ilokucijski potencijal tijesno su povezani određenim (implicitnim) uvjetima koji u komunikacijskom činu trebaju biti ispunjeni – naime ako govorimo o trima temeljnim rečeničnim modusima, onda ćemo reći da je standardna primjena imperativnoga modusa nekakav zahtjev, koji mora biti ispunjen; standardna primjena interogativnoga modusa jest pitanje, na koje mora biti odgovoreno; standardna primjena deklarativnoga modusa jest neka tvrdnja, koja mora biti istinita. Na temelju toga dolazimo do zaključka da izjave imaju *uvjete istinitosti*, zahtjevi *uvjete ispunjenosti*, a pitanja *uvjete odgovorenosti* (Harnish 1994: 415). Ti uvjeti moraju biti ispunjeni kako bi pojedina rečenica doista mogla ispuniti svoju komunikacijsku svrhu, jer sugovornik bez poznavanja i razumijevanja tih uvjeta neće razumjeti što pošiljatelj poruke želi postići te neće doći do sporazuma u komunikaciji.¹⁴ Primjerice ako na upit *Voliš li marcipan?* sugovornik uzvrat *Mjesec je daleko.*, moći ćemo zaključiti da nije razumio ilokucijski potencijal koji iskazi tipa *prijelazni glagol na prvom mjestu + upitna čestica li + imenica* imaju, odnosno da ne poznaje komunikacijske uvjete vezane uz ilokucijsku svrhu izravnih pitanja, koja, ponavljamo, proizlazi iz njihove morfosintaktičke strukture i njihova značenja.

Harnish (1994: 423, 424) formu i funkciju te ilokucijski potencijal neke rečenice, modificirajući Griceovu teoriju kooperativnosti, povezuje putem uvjeta kompatibilnosti, i to tako da, pojednostavljeno rečeno, iznosi kako rečenični tip mora biti kompatibilan s rečeničnim modusom kao što i rečenični modus mora biti kompatibilan s intendiranom ilokucijom svrhom, odnosno s komunikacijskim uvjetima pojedine ilokucijske svrhe i potencijalom govornoga čina. Osim toga smatra da se u brojnim interpretacijama povezanost forme i funkcije preusko shvaća te da je sve što je potrebno zapravo kompatibilnost između pojedinih veličina, čime otvara veći prostor za pragmlingvističko tumačenje. Prema njegovu mišljenju prvi korak pri interpretaciji rečeničnoga modusa jest determinirati tip govornoga čina kojemu rečenica pripada u danom kontekstu, što govornik čini na temelju svoga poznavanja pravila za izvođenje govornih činova te razumijevanja komunikacijskih uvjeta impliciranih određenim modusom. Ti su uvjeti pragmatički pandan uvjetima istinitosti deklarativnih rečenica. U kontekstu uvjeta istinitosti primijenjenih na

¹⁴ Ti su uvjeti povezani s onime što je još Austin, a kasnije i Searle, opisao kao usmjerenost radnje od riječi prema svijetu i obrnuto. Tako imperativni i interogativni modus podrazumijevaju usmjerenost od svijeta prema riječi, a deklarativni od riječi prema svijetu.

temeljnu podjelu rečeničnoga modusa možemo reći da deklarativne, imperativne i interogativne rečenice mogu dijeliti propozicijski sadržaj, no razlikuju se u snazi (ilokucijskom potencijalu) kojom je taj sadržaj prezentiran, pa tako u deklarativnih rečenica govornik *tvrdi* da je sadržaj istinit, u interogativnih *pita* je li sadržaj istinit, a u imperativnih *naređuje* sugovorniku da sadržaj učini istinitim.

U onome trenutku kada govornik upotrijebi neku rečenicu on stupa u socijalnu interakciju, koja uključuje njegovu želju da nešto izrazi te da tim verbaliziranjem svoje intencije postigne određen efekt u sugovornika. Garanciju da će taj efekt biti postignut daju mu konvencije na temelju kojih se komunikacija odvija, a te konvencije uključuju određena značenja koja nisu verbalizirana kao i očekivanja koja sugovornici imaju od interakcije, a upravo je to područje na kojemu se „skrivaju” implikature. No kako smo vidjeli na dosadašnjim primjerima, nema fiksirane korespondencije između gramatičke forme i funkcije neke rečenice unutar govornoga čina, dakle nema odnosa 1 : 1, ali ipak možemo isključiti neke funkcije na temelju određene forme. Tako se jedna te ista ilokucija može izraziti različitim lokucijama, i obrnuto, različite ilokucije mogu se iskazati jednom te istom lokucijom (npr. *Dobro bi mi došla kava.*, *Mogla bi mi baš skuhati kavu!*, *Bi li mi skuhalo kavu?* itd.).

Kada je riječ o govornikovo namjeri koja se realizira nekim iskazom, možemo se složiti oko tvrdnje da se u tom iskazu nalaze i indikatori govornikove namjere, koji svoju funkciju dobivaju kao konstituenti govornoga čina (Liedtke 1997: 193). Pritom je potrebno razgraničiti indikator ilokucije od ilokucije same, jer indicaciju ne vrše izrazi, već govornik putem izraza. Svaki indikator mora dakle imati neki konvencionalno utvrđeni denotat (drukčije ne bi ni mogao ispunjavati svoju funkciju), no kada ga govornik upotrijebi kao označitelja svoje ilokucije, onda ne iskorištava njegovo denotativno značenje, dakle govornik indikatorom ne indicira denotat; ono što se indicira zapravo je korelat. Dakle govornik u svome iskazu koristi određen indikator s pripadajućim mu denotativnim značenjem kako bi njime indicirao ilokucijsku svrhu kakva govornog čina, odnosno korelat (ibid.). Drugim riječima, ilokucijski su indikatori sredstva kojima se ukazuje na kakvu ilokucijsku snagu, a ne sredstva kojima se ta ilokucijska snaga izvodi. Prema Searleu indikator ilokucijske snage pokazuje kako se propozicija ima tumačiti, dakle kakvu joj ilokucijsku svrhu pripisujemo, odnosno koji ilokucijski čin (govorni čin određene ilokucijske snage) govornik vrši izgovaranjem neke rečenice (Searle 1969: 30). Ukoliko se ilokucijski indikator i izvedena ilokucijska snaga nekoga govornog čina ne poklapaju, riječ je o indirektnim govornim činovima (primjerice kada na temelju glagola u 2. licu jednine na prvom mjestu u rečenici, čestice *li* koja ga slijedi ili pak samo uzlazne intonacije zaključujemo da je riječ o pitanju, a ostali nam situacijski i komunikacijski pokazatelji govore da je tim govornim činom izražena molba, a ne pitanje). Upravo su indirektni govorni čini dobar pokazatelj činjenice da ilokucijski indikatori pripadaju semantičkoj razini neke rečenice, dakle oni predstavljaju konvenciju, prvo značenje koje na temelju njih rečenici možemo pripisati. Ostali komunikacijski čimbenici (intencija govornika, situacijski kontekst, odnos prema sugovorniku) određuju koja će ilokucija doista biti izvedena.

3. Povezanost ilokucije i implikatura

Pri spomenu termina *implikatura* neizbježno se moramo pozvati na Griceovu teoriju o komunikacijskoj kooperativnosti. Grice (1975: 42ff) je naime zaslužan za uspostavljanje razgraničenja između onoga što *znači* kakva rečenica i onoga što *implicira* govornik kada upotrijebi tu rečenicu. Iako je Grice uveo razlikovanje konvencionalnih i konverzacijskih implikatura, u svojoj se teoriji posvetio isključivo konverzacijskim, odnosno onim koje nastaju u aktualiziranoj uporabi jezika, dakle koje se stvaraju u nekom govornom činu, i to prvenstveno onda kada se krši koja od maksima načela kooperativnosti. Konvencionalne implikature, kako im sam naziv kaže, vezane su uz određene jezične konvencije i neovisne su o kontekstu. Konvencionalne implikature proizlaze iz značenja pojedine rečenice, konkretno iz značenja sadržanog u jednom segmentu rečenice, a o njihovoj povezanosti s gramatičkim obilježjima rečenice Grice (1975: 44) kaže: *In some cases, the conventional meaning of the words will determine what is implicated, besides helping to determinate what is said.* Prema nekim teoretičarima konvencionalne su implikature vezane uz kakav rečenični segment (koji obično sadrži indikator usmjerenosti na govornika, odnosno onaj dio rečenice u kojemu je sadržana govornikova interpretacija kakve pojave) i promjenom toga segmenta one nestaju.¹⁵ Da to nije baš uvijek tako, možemo vidjeti na sljedećem primjeru – u rečenici *Nekoliko dječaka nosilo je traperice* konvencionalna implikatura glasi *Nisu svi dječaci nosili traperice*. Ako bismo izmijenili kvantifikator *nekoliko*, koji je nosilac navedene implikature, te umjesto njega stavili kvantifikator *svi*, implikatura bi se time dokinula. No ako bismo na isto mjesto stavili kvantifikator *većina*, implikatura bi ostala ista. Dakle iako u velikom broju slučajeva stoji teza da se konvencionalna implikatura mijenja kada se u rečenici zamijeni član koji je nosilac te implikature, ne možemo to prihvatiti kao opće pravilo, odnosno takva bi teza trebala dodatne specifikacije.

Implikaturu, bez obzira na to bila ona konvencionalna ili konverzacijska, možemo odrediti kao ukupnost neizrečenih informacija koje na temelju općega znanja i jezičnih konvencija možemo iščitati iz nekoga govornog čina. Stoga možemo početi od pretpostavke da se ključ za interpretaciju implikatura nalazi upravo u definiciji i klasifikaciji govornih činova (usp. npr. Lumer 1995: 165), čime se opet neminovno vraćamo na Austinovu i Searleovu taksonomiju. Dakle lokucijski činovi i njihove eksplicitne oznake/signifikacije po definiciji se realiziraju konvencionalno, pa se stoga daju prepoznati na temelju svoga izraza te leksičkih, gramatičkih i pragmatičkih pravila. Ilokucijski se dijelovi govornoga čina ne mogu interpretirati na konvencionalan način, već je njihova

¹⁵ Primjerice je Potts (2005) jedan od zastupnika teze o „ništavnosti” implikatura promjenom indikatora koji im je nosilac. Pritom on pokušava uvesti i kriterije prema kojima bi se konvencionalne implikature mogle jasno razlikovati od presupozicija (ibid., 32–37), no ono što nam se čini glavnim nedostatkom njegove teorije jest činjenica da su upravo u tom segmentu (dakle u razlikovanju implikatura i presupozicija) primjeri rečenica koje on navodi kako bi potvrdio svoju tezu u najmanju ruku „neprirodni”, odnosno ne ulaze u ono što bismo okarakterizirali kao *ordinary language philosophy*, već više pripadaju logičko-filozofskim teorijama, a od njih se u pragmatičkim razmatranjima mora odustati jer nemaju nikakva odjeka u aktualiziranoj uporabi jezika.

interpretacija moguća jedino ako u obzir uzmemo govornikovu *namjeru* (ibid., 171). Ovdje se postavlja pitanje na koji su način ta dva aspekta govornoga čina međusobno povezana, odnosno kako sa sigurnošću možemo tvrditi koji je govorni čin koje ilokucijske snage izveden putem nekoga formalnog izraza. Ako možemo utvrditi povezanost pojedinoga formalnog izraza i ilokucije, možda možemo posredno utvrditi i povezanost izraza i implikature, odnosno možemo govoriti o implikativnom potencijalu pojedinih rečeničnih tipova, pa onda i rečeničnih modusa. Da bismo mogli doći do takvih rezultata, ne možemo se, dakako, osloniti isključivo na namjere koje govornik ima pri iskazu nekoga čina, već ipak moramo poći od konvencionalnih zadanosti. Naime različiti tipovi lokucije (rečenični modusi) povezani su s realizacijom točno određenih ciljeva vezanih uz sugovornika te zapravo predstavljaju *instrumente* za realizaciju takvih ciljeva. Te ciljeve Lumer (ibid., 172) naziva *standardnim outputima*. Tako je primjerice standardni *output* interogativnih lokucijskih činova taj da primatelj vjeruje kako pošiljalac ne zna ono što pita te da želi da ga primatelj o tome informira. Standardni se *outputi* dakle odnose na one govorne činove u kojima je odnos lokucije i ilokucije 1 : 1. Za ovaj su rad (ipak) od veće važnosti oni govorni činovi u kojima se odnos lokucije i ilokucije ne može postaviti u takvu proporcionalnom omjeru, već je on 1 : 2 ili općenito 1 : više, odnosno gdje je, pojednostavljeno rečeno, riječ o indirektnim govornim činovima, koji se pravilno mogu interpretirati jedino pomoću implikatura. Naime govorni činovi uvijek imaju *ilokucijsku signifikaciju*, koja se sastoji od određena rečeničnog modusa (lokucijskoga modusa) i propozicije, a u direktnih govornih činova ona je jednaka eksplicitnoj signifikaciji lokucijskoga dijela govornoga čina. Kada je o indirektnim govornim činovima riječ, onda osim eksplicitne signifikacije lokucijskoga dijela govornoga čina postoji i implicitna signifikacija ilokucijskoga dijela govornoga čina (ibid., 174). Najjednostavniji primjer takve disproporcije u odnosu lokucije i ilokucije kakva govornog čina retorička su pitanja. Primjerice ako kažemo *Tko kaže da Ivan nije učio?*, signifikacija lokucijskoga dijela govornoga čina kao i eksplicitna signifikacija ilokucijskoga dijela govornoga čina upućuju na interogativni rečenični modus, dok implicitna signifikacija ilokucijskoga dijela govornoga čina podrazumijeva deklarativni rečenični modus, odnosno poziva na interpretaciju govornoga čina putem implikature koja glasi *Ivan je učio*. Dakako, postoje govorni činovi u kojima ne dolazi do disproporcije u lokucijskoj i ilokucijskoj signifikaciji, dakle nema razlike u modusu implicitne i eksplicitne ilokucijske signifikacije, ali postoji razlika u implikaturi te u mogućim kontekstima u kojima ilokucija može varirati. Takav slučaj pronalazimo primjerice u rečenici *Još jučer sam ti rekla da to što radiš nije dobro*. Odnos lokucijske i ilokucijske signifikacije ovdje je 1 : 1, dakle riječ je o deklarativnom modusu. Implikatura putem koje možemo tumačiti navedeni iskaz svodi se na jednu propoziciju (*Trebaš prestati to raditi*), a njezina se realizacija može tumačiti kroz više različitih ilokucija: molba, naredba, prigovor, opomena, savjet i dr.¹⁶

¹⁶ Signifikacija se prema tome odnosi na formalnu stranu rečeničnoga tipa, na rečenični modus kao semantičku kategoriju, pa čak i onda kada govorimo o implicitnoj ilokuciji, koja zapravo pripada sferi pragmatike. Pritom je važno ne izjednačiti implicitnu ilokucijsku signifikaciju s pojmom primarne ilokucije, jer *signifikacija* znači doista samo formalni izraz nekoga govornog čina, a primarna se ilokucija odnosi na način na

Konvencije osiguravaju sporazumijevanje u komunikaciji. Naime da bi se neki govorni čin realizirao, u općem znanju govornika i sugovornika mora postojati određena konvencija koja izrečenome osigurava smisao. Konkretno, ako kažemo *Obećavam da ću sutra doći*, nije dovoljno znati samo što znače pojedine riječi ili što znači njihova kombinacija, odnosno navedena rečenica, već mora postojati određena konvencija na temelju koje ćemo moći zaključiti da takva rečenica upotrijebljena u određenom kontekstu, pod određenim uvjetima znači ono što tumačimo kao *obećanje*. Od takva je načina razmišljanja pošao i Austin (1979: 37) utvrđujući danas već poslovično poznate *felicity conditions* za govorne činove.

4. Zaključno ili O postojanju povezanosti rečeničnoga modusa i implikatura

Odgovor na pitanje postoji li uopće ikakva veza između rečeničnoga modusa i implikatura mogao bi biti vrlo kratak, dakle: postoji. No želimo li argumentirati takav odgovor, dolazimo do zaključka da takva argumentacija nipošto nije jednostavna niti se može izvesti u formalnim okvirima jednoga rada, što pokazuje i činjenica da su radovi ovakve tematike iznimno rijetki te uglavnom obrađuju samo jedan komunikacijski segment (npr. određeni tip upitnih rečenica ili pak implikature u tautologijama (Meibauer 2009: 142)). Pa ipak, na temelju svega rečenoga evidentno je da postoji povezanost između rečeničnoga modusa i implikatura koje se mogu izvesti iz određena govornog čina realizirana putem toga rečeničnog modusa, no ta povezanost izmiče pokušajima ograničavanja unutar kakve definicije. Jasno je u svakom slučaju sljedeće: želimo li navesti govornika da izvrši neku radnju, konvencionalno „propisan” način jest eksplicitno ukazivanje na tu želju, odnosno uporaba imperativnoga modusa. Upotrebljavamo li imperativni modus, znamo da postoje morfosintaktička pravila koja moramo uzeti u obzir kako bismo uopće mogli složiti rečenicu za čiji modus možemo reći da je imperativni (znamo primjerice da takvu rečenicu sasvim sigurno nećemo početi s *Bi li možda mogao...*). Želimo li pak u taj govorni čin uključiti neke druge društvene konvencije ophođenja, možda ćemo odabrati ljubazniji način i iskazati svoju želju interogativnim modusom, po mogućnosti uz performativnu komponentu „molim te”. U tom ćemo slučaju od sugovornika očekivati da sam iz poruke koja mu je upućena izvede implikaturu o želji pošiljatelja. Mogli bismo reći da interogativni modus s (primarnom) ilokucijskom snagom molbe ili zahtjeva sadrži implikature koje upućuju na neki sugovornikov čin u budućnosti. Osim toga možemo jednako tako zaključiti da je implikatura u slučaju pitanja ta da govornik ne raspolaže znanjem prezentiranim u poziciji pitanja, no jednako tako možemo izvesti implikaturu da govornik raspolaže nekim referentnim znanjem na temelju kojega može zaključiti da ne zna ono što je sadržaj pitanja (usp. npr. Zifonun et al. 1997: 105). Sljedeća implikatura koju možemo iščitati jest ta da govornik pretpostavlja kako sugovornik raspolaže tim znanjem te da postavljanje

koji se koji govorni čin ima tumačiti u određenom kontekstu. U gore navedenome primjeru signifikacija je uvijek deklarativna (iako bi se u slučaju naredbe možda mogla protumačiti i kao imperativna, no za takvo bi tumačenje trebao nešto širi kontekst), a primarna ilokucija može imati različite interpretacije.

pitanja implicira neku sugovornikovu radnju u budućnosti. Nešto slično nalazimo u Searleovoj tipologiji govornih činova (1969: 66), gdje je uspostavio pravila za izvođenje određenih ilokucijskih radnji, no tim pravilima nije obuhvatio indirektno govorne činove, a upravo su u takvim slučajevima implikature od velike važnosti za sporazumijevanje te zahvaljujući njima najčešće shvaćamo što nam je govornik doista htio poručiti. Evidentno je dakle da konverzacijske implikature ne možemo izvesti izravno iz rečeničnoga modusa, već moramo prvo vidjeti kakvu je ilokucijsku snagu taj rečenični modus doista realizirao u govornom činu te mu tek tada možemo pridružiti implikaturu koju je izazvao. Jednako kao što pojedini rečenični modus ima određen ilokucijski potencijal, koji je ipak donekle „brojiv“, tako ima i implikaturni potencijal, ali on je još jednu dimenziju dalje, dakle o njemu gotovo da i ne možemo ništa konkretnije reći sve dok se ne ostvari neki od mogućih ilokucijskih potencijala, odnosno sve dok se rečenica ne upotrijebi u govornom činu, koji pak u sebi nosi niz drugih informacija sadržanih u situacijskom kontekstu. Sve navedeno odnosi se, dakako, na konverzacijske implikature. Kod zaključivanja o konvencionalnim implikaturama nije nam potreban taj obilazni put kontekstualne uključenosti jer one su, kako smo već ranije vidjeli, čitljive iz semantike pojedinih rečeničnih dijelova, pa stoga i prilično nezanimljive za pragmalingvistička istraživanja. U najboljem bismo slučaju možda mogli reći da rečenice koje u sebi sadrže kvantifikator izazivaju konvencionalnu implikaturu koja u sebi sadrži neki drugi kvantifikator. No ovdje treba reći i to da je u lingvistici još uvijek ostalo neriješeno pitanje razgraničenja konvencionalnih implikatura i presupozicija¹⁷, što se može jasno vidjeti na gore već navedenom primjeru *Neki su dječaci nosili traperice*, gdje konvencionalna implikatura glasi *Nisu svi dječaci nosili traperice*, no ta je implikatura zapravo jednaka jednoj od presupozicija jer ostaje nepromijenjena kada se rečenica negira. Kako vidimo, svakim dodatnim pojašnjenjem situacija gotovo da postaje još kompleksnija, pa možemo reći da smo ovim radom zapravo tek otvorili prostor za njezino potencijalno rješavanje u nekim budućim radovima na tu temu. Zaključujemo dakle da su rečenični modus i konvencionalne implikature povezani na semantičkoj razini, a rečenični modus i konverzacijske implikature povezani su posredstvom pragmatičkoga načela, odnosno posredstvom konteksta u svakom pojedinačnom govornom činu, što bi svaki pokušaj njihova popisivanja učinilo dugotrajnim i mukotrpnim, a možda, usuđujemo se reći, i ne suviše smislenim poslom.

Literatura

- Admoni, Wladimir (⁴1982) *Der deutsche Sprachbau*, C. H. Beck Verlag, München.
Altmann, Hans (1987) „Zur Problematik der Konstitution von Satzmodi als Formtypen“, *Satzmodus zwischen Grammatik und Pragmatik*, Niemeyer, Tübingen, 22–57.

¹⁷ Primjerice Bach (1999: 351) tvrdi da su konvencionalne implikature samo mit, a na sličan način razmišljaju i Kartunnen (1973), koji se u svojim razmatranjima posvećuje isključivo presupozicijama, dakle možemo reći da prešutno negira postojanje konvencionalnih implikatura, odnosno da ih smatra jednim tipom presupozicija.

- Altmann, Hans (1993) „Satzmodus”, *Handbuch der Syntax*, ur. Jacobs, Joachim et al., 1006–1029, de Gruyter, Berlin.
- Austin, John Langshaw (²1979) *Zur Theorie der Sprechakte*, Reclam, Stuttgart.
- Bach, Kent (1999) „The Myth oft the Conventional Implicature”, *Linguistic and Philosophy* 22, 4, Springer, Heidelberg, 327–366.
- Eisenberg, Peter et al. (⁸2009) *Die Grammatik*, Dudenverlag, Wien, Zürich.
- Grewendorf, Günther, Zaefferer, Dietmar (1991) „Theorien der Satzmodi” u *Semantik. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft*, 6, ur. Stechow, Arnim, de Gruyter, Berlin, 270–286.
- Grice, Paul Herbert (1975) „Logic and Conversation”, *Syntax and Semantics*, ur. Cole, P., Morgan, J. L., Academic Press, New York, 41–58.
- Harnish, Robert M. (1994) „Mood, meaning and speech acts”, *Foundations of speech act theory. Philosophical and linguistic perspectives*, ur. Tsohatzidis, Savas L., Routledge, London, New York, 407–460.
- Halliday, M. A. K. (2004) *An Introduction to Funcional Grammar*, Oxford University Press, New York.
- Karttunen, Lauri (1973) „Presupposition and Compound Sentences”, u: *Linguistic Inquiry*, 4, 2, MIT Press, Cambridge, 169–193.
- Liedtke, Frank (1997) „Gesagt – getan. Über illokutionäre Indikatoren”, u: *Linguistische Berichte: Pragmatik. Implikaturen und Sprechakte*, ur. Eckard, Rolf, Springer Fachmedien, Wiesbaden, 189–214.
- Liedtke, Frank (1998) *Grammatik der Illokution. Über Sprechhandlungen und ihre Realisierungsformen im Deutschen*, Günter Narr Verlag, Tübingen.
- Lumer, Christoph (1995) „Implikaturen – Allgemeine Theorie und argumentationstheoretische Anwendung”, *Implikaturen. Grammatische und pragmatische Analysen*, ur. Liedke, Frank, Niemeyer, Tübingen, 165–186.
- Meibauer, Jörg (1987) „Probleme einer Theorie des Satzmodus”, *Satzmodus zwischen Grammatik und Pragmatik*, ur. Meibauer, Jörg, Niemeyer, Tübingen, 1–21.
- Meibauer, Jörg (2009) „Satzmodus und Implikatur”, *An der Grenze zwischen Grammatik und Pragmatik*, ur. Brdar-Szabó, Rita i dr., Peter Lang, Frankfurt am Main, 133–151.
- Palić, Ismail (2007) *Sintaksa i semantika načina*, Slovo, Sarajevo.
- Potts, Christopher (2005) *The Logic of Conventional Implicatures*, Oxford University Press, New York.
- Pranjković, Ivo, Badurina, Lada (2012) „Načini izražavanja imperativnosti”, *Bosansko-hercegovački slavistički kongres, Zbornik radova 1*, ur. Halilović, Senahid, Omerović, Mirela, Slavistički komitet, Sarajevo, 65–96.
- Searle, John Rogers (1969) *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge University Press, New York.

- Searle, John Rogers (1979) *Expression and meaning. Studies in the Theory of Speech Acts* (prvo izdanje 1979), Cambridge University Press, New York.
- Sesar, Dubravka (1989) „O kategorizaciji modalnosti u normativnim sintaksama”, u: *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, ur. Babić, Stjepan et al., Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 39–48.
- Silić, Josip, Pranjaković, Ivo (2005) *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb.
- Zaefferer, Dietmar (1984) *Frageausdrücke und Fragen im Deutschen. Zu ihrer Syntax, Semantik und Pragmatik*, Wilhelm Fink Verlag, München.
- Zifonun, Gisela et al. (1997) *Grammatik der deutschen Sprache*, de Gruyter, New York, Berlin.

SUMMARY

Nikolina Palašić

THE RELATION BETWEEN A SENTENCE MODE AND IMPLICATURE

The departure point of this paper is the assumption that a certain type of connection exists between the sentence mode (mood) and the implicatures that may arise during the interpretation of a particular mood. Thus, the focus is on the attempt to determine the connections between the sentence type (morphosyntactic category), the mood (the semantic correlate of the sentence type) and the illocution (the pragmatic correlate of the sentence type). Mood is here seen as a complex sentence sign which, on the one hand, has a formal, and on the other, a functional aspect. Here we rely on Altmann's (1993) theory which is based on the premise that the semantics of an individual sentence type can only be determined with the help of speaker's mediation, that is, by interpreting the speaker's attitude towards the proposition. From the semantic perspective, an implicature has the status of a proposition, and the proposition, that is, a sentence in which the proposition is presented, contains structural indicators of a particular sentence type. On the basis of these connections we will attempt to go in the opposite direction and explore whether certain sentence types have certain 'implicature' potentials.

In order to do this, we have to view sentence as a communicative unit, that is, as a contextually integrated unit that through its concretization gives rise to certain implicatures. At the same time, we have to take into consideration the force that a particular sentence as a representative of a particular sentence type, and thus of a particular sentence mode, acquires in a concrete speech act. In other words, our departure point is the claim that structural properties of a sentence qualify a sentence as a representative of a particular sentence mode which narrows down the possible communicative use of that sentence, that is, which defines in greater detail its illocutionary potential. The contents of a particular sentence, that is, its meaning and its illocutionary potential, are closely connected due to certain (implicit) requirements that have to be met in the communicative act. On the basis of these regularities we can make conclusions about the implicature potential of a particular sentence mode and sentence type.

Key words: *sentence type; mood; implicature; illocution*